

فقه هنر

در اندیشه فقیهان معاصر

www.ketab.ir

به کوشش

علی نهاوندی و محمد شیرین کار موحد

معاونت پژوهش مرکز فقهی ائمه اطهار (عج)

سرشناسه: نهاوندی، علی، ۱۳۴۱ -
 عنوان و نام پدیدآور: فقه هنر در اندیشه فقیهان معاصر / به کوشش علی نهاوندی و محمد شیرین کار موحد.
 مشخصات نشر: قم: مرکز فقهی ائمه اطهار (ع)، ۱۴۰۳ ش.
 مشخصات ظاهری: ۲۹۹ ص.
 شابک: ۰ - ۲۷۲ - ۳۸۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا.
 موضوع: هنرها (فقه) / Arts (Islamic law)
 موضوع: اسلام و هنر / Islam and art
 شناسه افزوده: شیرین کار موحد، محمد، ۱۳۵۲ - . به کوشش
 رده بندی کنگره: ۲ / ۲۳۲ BP
 رده بندی دیویی: ۴۸۷ / ۲۹۷
 شماره کتابشناسی ملی: ۹۵۶۸۰۲۹

www.ketab.ir

انشارات مرکز فقهی ائمه اطهار

فقه هنر در اندیشه فقیهان معاصر

ناشر: مرکز فقهی ائمه اطهار (ع) / به کوشش: علی نهاوندی و محمد شیرین کار موحد
 طراح جلد: حمیدرضا پورحسین / صفحه آرا: صفر علی اخلاقی
 نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۳ ش / شمارگان: ۲۰۰ نسخه
 شابک: ۰ - ۲۷۲ - ۳۸۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸
 این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

مراکز پخش

قم، میدان معلم، مرکز فقهی ائمه اطهار (ع)، تلفن: ۳۷۷۴۹۴۹۴ و ۳۷۸۳۲۳۰۳
 قم شعبه ۱: خیابان ارم، جنب مدرسه کرمانی ها، تلفن: ۳۷۷۴۴۲۸۱ و ۳۷۷۴۴۲۷۱
 شعبه مشهد: چهارراه شهدا، خیابان آیت الله بهجت، نبش بهجت ۹/۱، تلفن: ۳۲۲۳۰۱۶۰

پیش در آمد

حمد و ثنای بی انتها، نَسزد جز آفریدگار زمین و آسمان را که حیات و وجود بی شمار آفریده ها، رشحه ای از رشحات بحار ذات مقدّس اوست؛ و صلوات زاکیات و تحیات علیات رسول مهر و رحمت و آشکارکننده حق با برهان، محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و خاندان پاک و گرامی اش.

بی گمان، دانش و معرفت، چراغ راه سعادت، و راهنمای انسان است به سوی والایی و رفعت، و افروختن آن نیازمند کاوش های بی پایان پژوهشگران سرشار از همت. بدیهی است این مهم، ممکن نخواهد بود جز با شناخت ابزارها و فراگیری انبوه مهارت، در کنار شناخت مسائل، دغدغه ها و نیازهای دانشی در دست یابی به اندیشه ها و افکار جدید.

پس از استقرار شکوهمند انقلاب اسلامی و حاکمیت دین در عرصه های مختلف اجتماعی، رسالت حوزه های علمیه دو چندان شده است؛ چرا که نظام اسلامی، برای امتداد اجتماعی دانش دینی در عرصه حکمرانی و زمامداری، نیازمند پژوهش های دقیق و جامع، و بازآفرینی آموزه های اسلام در راستای نیازهای بشری است و «فقه» - به عنوان تجلی عینی دستورهای شریعت - ظرفیت پاسخگویی به نیازهای فردی، اجتماعی و حاکمیتی را داراست. بدین منظور، مرکز فقهی ائمه

اطهار علیه السلام که به اهتمام مرجع فقید شیعه، آیت الله العظمی فاضل لنکرانی رحمته الله در سال ۱۳۷۶ بنیان نهاده شد، تحت هدایت هوشمندانه و مدبرانه خلف صالح آن فقید، آیت الله حاج شیخ محمد جواد فاضل لنکرانی - دامت برکاته - رسالت اصلی خود را فراهم آوردن بستر مناسب جهت امتداد اجتماعی دانش فقه و علوم وابسته به آن و تربیت پژوهشگرانی توانمند در ارائه آثار علمی دقیق و کارآمد می‌داند.

معاونت پژوهش به عنوان بازوی اصلی این مرکز عظیم، با هدف سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و نظارت بر فعالیت‌های علمی پژوهشی در سال ۱۳۸۵ شمسی با تشکیل و ساماندهی گروه‌های پژوهشی، نظیر: «فقه کودک»، «فقه اقتصادی»، و «فقه قضایی» فعالیت خود را آغاز کرد و هم‌اکنون در هشت گروه علمی فعالیت می‌نماید.

گروه تخصصی «فقه ارتباطات، رسانه» از جمله این گروه‌هاست که در سال ۱۳۹۴ آغاز به کار کرده است و عهده‌دار فعالیت‌های پژوهشی روشمند فقهی ناظر به استنباط ضوابط و مقررات الهی در ساحت‌های هنری و ابزار رسانه‌ای است که آثار ارزشمندی را در این عرصه، تقدیم فقه‌پژوهان و علاقه‌مندان نموده است.

پژوهش حاضر با عنوان «فقه هنر در اندیشه فقهای معاصر» تألیف اساتید و فضایی ارجمند حجج اسلام آقایان علی نهانودی و محمد شیرین‌کار موحد - دامت توفیقاتهما - است که به بررسی اندیشه فقیهان معاصر درباره فقه هنر پرداخته و ابعاد و زوایای گوناگون این موضوع را مورد تحلیل قرار داده است.

اکنون که به یاری خدای والا، اثر حاضر آماده عرضه به اندیشه‌ورزان و پژوهشگران شده، ضمن دعای خالصانه و خاضعانه برای تعجیل در فرج منجی عالم بشریت، حضرت صاحب الزمان، مهدی موعود علیه السلام، سپاس و ستایش به درگاه ایزد منان و آرزوی علو درجات برای مؤسس معظم مرکز فقهی مرجع عالیقدر

حضرت آیت‌الله العظمی حاج شیخ محمد فاضل لنکرانی رحمته‌الله از حمایت‌های رئیس مکرّم آیت‌الله حاج شیخ محمد جواد فاضل لنکرانی و تمامی عزیزانی که در به ثمر رسیدن این اثر، معاونت پژوهش را یاری رساندند، به‌ویژه مدیر محترم مرکز حجت الاسلام والمسلمین محمدرضا فاضل کاشانی و محقق ارجمند تقدیر و تشکر می‌شود.

امید آنکه تلاش‌های علمی صورت‌گرفته، زمینه‌ساز رشد و تعالی جامعه اسلامی بوده و چراغی فراراه جویندگان طریق دانش و معرفت باشد.

معاون پژوهشی مرکز فقهی انّمه اطهار پایگاه

بهمن ۱۴۰۲ / رجب ۱۴۴۵

فهرست مطالب

پیش در آمد	۵
پیش گفتار	۱۳
فصل اول: مبادی فقه هنر	۱۷
گفتار اول: موضوع ها و ملاک ها در فقه هنر	۲۳
چکیده	۲۳
مقدمه	۲۴
۱. ملاک های فقه اجتماعی	۲۵
۲. عنوان های فقهی در منابع دینی	۲۶
۳. اجتهاد در باب هنر	۲۷
۴. دواعی در فقه هنر	۳۰
۵. مزاح و شوخی در فقه هنر	۳۲
۶. عناوین و زیر مجموعه عناوین در فقه	۳۳
نتیجه گیری	۴۰
گفتار دوم: «فقه هنر» در دو نگاه جامع و تعینات موردی	۴۱
چکیده	۴۱
مقدمه	۴۲

۴۳	۱. مفهوم‌شناسی واژه‌های «هنر» و «فقه»
۴۳	۱-۱. هنر
۴۴	۱-۲. فقه
۴۵	۲. دو تصویر از هنر در استنباط
۴۵	۳. حکم‌شناسی هنر در نگاه جامع
۴۵	۳-۱. قرآن کریم
۴۶	۳-۲. روایات
۴۸	۳-۳. اسلام و هنر
۴۹	۴. تعیین موضع فقه در نگاه به تعینات موردی
۵۰	۴-۱. شعر
۵۰	۴-۱-۱. شعر و شاعری در قرآن کریم
۵۱	۴-۱-۲. شعر و شاعری در روایات
۵۲	۴-۳. نتیجه و بررسی ادله متعارض
۵۴	۴-۲. نقاشی و موسیقی
۵۷	۴-۳. غنا و موسیقی
۵۷	۴-۳-۱. غنا از منظر قرآن و روایات
۵۹	۴-۳-۲. بررسی
۶۱	نتیجه‌گیری
۶۳	فصل دوم: فقه موسیقی و غنا
۶۴	درآمد
۶۷	گفتار اول: مفهوم‌شناسی غنای حرام
۶۷	چکیده
۶۷	۱. غنا از نگاه واژه‌شناسان
۷۰	۲. مفهوم اصطلاحی غنا
۷۴	۳. دیدگاه برخی از فقیهان پیرامون غنا
۷۶	۴. ادله حرمت غنا
۷۷	روایات دسته نخست
۸۰	روایات دسته دوم

۸۵	۵. ماهیت غنا از نگاه فقیهان.....
۸۹	۶. مفهوم غنا در روایات.....
۹۲	نتیجه.....
۹۳	گفتار دوم: موضوع شناسی غناء.....
۹۳	چکیده.....
۹۴	۱. مفهوم شناسی.....
۹۹	۲. قلمرو و محدوده غنا.....
۱۱۸	۳. مسائل مرتبط با غناء.....
۱۲۷	گفتار سوم: بررسی فقهی حکم غنا و موسیقی.....
۱۲۷	چکیده.....
۱۲۸	۱. حقیقت غنا و حکم آن.....
۱۳۱	۲. استثنای حرمت غنا.....
۱۴۰	۳. حکم موسیقی.....
۱۴۲	۴. بررسی فروع غنا و موسیقی.....
۱۴۵	نتیجه.....
۱۴۷	فصل سوم: فقه هنرهای تجسمی و نمایشی.....
۱۴۹	گفتار اول: حکم نقاشی و مجسمه سازی از نگاه شریعت.....
۱۴۹	چکیده.....
۱۵۰	۱. ادله حرمت مجسمه سازی.....
۱۶۹	۲. نقاشی موجودات دارای روح.....
۱۸۴	۳. فروع فقهی.....
۱۸۴	فرع نخست.....
۱۸۷	فرع دوم.....
۱۹۰	فرع سوم.....
۱۹۸	فرع چهارم.....
۲۰۵	فرع پنجم.....

۲۰۶		فرع ششم
۲۱۱		فرع هفتم
۲۱۳		فرع هشتم
۲۱۴		فرع نهم
۲۱۵		فرع دهم
۲۱۵		۴. حکم نگاهداری تصاویر حرام
۲۱۶		۵. دلایل حرمت نگاهداری مجسمه و تصویر
۲۳۴		۶. دلایل جواز نگاهداری تصاویر
۲۴۰		نتیجه
۲۴۷		گفتار دوم: حکم بازیگری زن در فیلم و تئاتر
۲۴۷		چکیده
۲۴۸		مقدمه
۲۴۸		الف) پوشش (شوخی)
۲۵۲		بیان استدلال
۲۶۰		۱. گفتگوی مرد و زن
۲۶۱		۲. دست دادن زنان با مردها
۲۶۲		ب) نگاه (نظر)
۲۶۲		۱. حکم نگاه به دست و صورت
۲۶۲		۱-۱. دلایل حرمت نگاه به دست و صورت
۲۷۲		۲-۱. دلایل جواز نگاه به دست و صورت
۲۷۶		۲. حکم نگاه به زنان بی حجاب
۲۸۰		ج) تحریک و تهییج جنسی
۲۸۳		۱. حکم تحریک و تهییج جنسی
۲۸۶		۲. حرمت شوخی با زنان
۲۸۷		نتیجه
۲۹۱		منابع

پیش‌گفتار

با بررسی پیشینه و تاریخ هنر می‌توان گفت که آنچه امروزه به عنوان هنر، فهم و درک می‌شود، و به این گونه‌هایی از هنر شناخته می‌شوند، نام مشترک در گذشته برای خود نداشتند. چنین بوده است که این هنرها اعضای مشترک یک حوزه فعالیت فرهنگی محسوب شوند. در عصر مدرنیته با یک مفهوم شکل گرفته به نام هنر روبرو هستیم که در اساس فرایند ساخت یافتگی خود را در تمدن‌های گوناگون طی کرده و به شکل نوینی وارد حوزه زندگی و اجتماعی شده است. امروزه هنر، مجموعه‌ای از آثار یا فرایندهای برساخت انسان است که در جهت اثرگذاری بر عواطفه‌ها، احساس‌ها و هوش انسانی، یا به منظور انتقال یک معنا یا مفهوم، به وجود می‌آیند. هم‌چنین می‌توان گفت که هنر، توان و مهارت خلق زیبایی است.

تولستوی نویسنده و اندیشمند مشهور روسی در کتاب «هنر چیست» می‌نویسد: هنر، فعالیت انسانی است که آگاهانه و به یاری نشانه‌های ظاهری احساس‌های تجربه شده خود را به دیگران انتقال می‌دهد؛ به طوری که آنها نیز آن احساس‌ها را تجربه نمایند و از مسیر حسی و خیالی که هنرمند از آن گذشته است بگذرند. هنر وسیله کسب لذت نیست؛ بلکه وسیله ارتباط با انسان‌ها، جهت سیر به سوی خوشبختی فرد و جامعه انسانی است.

از سوی دیگر، یکی از نظام‌های مورد توجه و کاربردی در جامعه‌های امروز بشری، نظام ارتباط‌ها و رسانه با پی‌رنگ محتوای هنری است که در گفتمان فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نقش گسترده‌ای اجرا می‌کند.

شکل‌های گوناگون هنر از شیوه‌های ارتباطی در هر جامعه محسوب می‌شود و بستری برای انتشار و انتقال معناها و مفهومی‌های گفتمانی به‌شمار می‌آید. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران خوانش جدیدی از هنر معنوی و متعالی، جایگزین هنر برای هنر و هنر برای طاغوت گردید و ضابطه‌های فقهی و شرعی آن مورد بررسی فقیهان معاصر و فضلالی حوزوی و دانشگاهی قرار گرفت؛ تا به‌وسیله آن مسائل نوپدید رشته‌های هنری و رسانه‌ای، تبیین و تحلیل فقهی شود.

امروزه هنرها را به هفت دسته و گوناگون تقسیم می‌کنند:

۱. هنر موسیقی: خوانندگی، آهنگ‌سازی و...؛

۲. هنرهای ترسیمی: عکاسی، نقاشی، طراحی و...؛

۳. هنرهای نمایشی: تئاتر، تعزیه‌خوانی و...؛

۴. حرکات نمایشی: رقص، باله، سیرک و...؛

۵. هنرهای تجسمی: مجسمه‌سازی، معماری، خیاطی، شیشه‌گری و...؛

۶. هنرهای ادبی: نویسندگی، فیلم‌نامه، داستان و...؛

۷. هنر سینما: بازیگری، کارگردانی، تدوین، جلوه‌های ویژه و... .

برخی از وجوه مشترک هنرهای هفت‌گانه عبارتند از:

۱- خیال‌پردازی به عنوان مهمترین عامل در شکل‌گیری آثار هنری به‌شمار می‌رود، هرچه هنرمند حس خیال‌پردازی بهتری داشته باشد؛ آثار او در بین سایر هنرمندان شاخص‌تر می‌شود. هنر به هر شکلی که باشد بیان یا کاربرد خلاقیت، مهارت و خیال‌پردازی انسان است.

۲- احساس‌ها و عاطفه‌های هنرمند و وجه اشتراک آثار هنری، در این است که

بیشتر این آثار بر اساس عاطفه‌ها و احساس‌های هنرمند شکل می‌گیرد و تفکر منطقی و عقلانی در پیش‌زمینه آثار هنری کمتر دخالت دارند.

۳- منشوری بودن و چند معنایی بودن آثار هنری، به این معنا که وقتی هنرمند اثری را خلق می‌کند؛ هرکس که در مقابل آن قرار می‌گیرد با توجه به تفکر و احساس‌های خود می‌تواند برداشت متفاوتی از این آثار داشته باشد.

۴. با توجه به اهمیت هنر در جامعه اسلامی و ضرورت تدوین نظریه‌هایی که بتواند راهکار مناسب را برای هنرمندان و ارتباط‌گران ارائه نماید؛ تلاش این تحقیق و آنچه در چنین چکامه‌ای تقدیم فقه‌پژوهان و هنردوستان می‌شود، گردآوری مجموعه مقالاتی است که با هدف شناخت اندیشه فقیهان معاصر درباره هنر و ارتباطات انجام شده است. به همین منظور کلیه مقالات مبتنی بر فقه هنر، توسط گروه فقه هنر، ارتباطات و رسانه مرکز فقهی و پژوهشی اطهار (ره) بررسی گردید و تعدادی از مهم‌ترین آنها جمع‌شد و اکنون با نظم منطقی و فصل مستقل، تنظیم مجدد و تقدیم علاقه‌مندان می‌شود. نگارنده این سطور پس از نگارش مقالات به ویراستاری علمی و رفع برخی از ابهامات و کاستی‌های شکلی همت گمارده و سپس برای هر فصلی، مدخل و درآمدی را تنظیم و در پایان کتاب پیشنهادهایی را به محضر متولیان امر ارائه نموده است که امیدوارم مورد توجه فقه‌پژوهان گرامی قرار گیرد.

اینک بر خود لازم می‌دانیم که از مساعدت‌های رئیس محترم مرکز فقهی ائمه اطهار (ع) حضرت آیت الله حاج شیخ محمدجواد فاضل لنکرانی (دامت برکاته) تشکر ویژه داشته و از همراهی و حمایت حضرت حجت الاسلام والمسلمین فاضل کاشانی مدیر محترم مجتمع و حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید جواد حسینی گرگانی معاون محترم پژوهش مجتمع - حفظهم الله - قدرشناسی و سپاس‌گزاری نماییم.

علی نهانندی / مدیر گروه فقه هنر، ارتباطات و رسانه

قم المقدسه / ۲۰ جمادی الثانیة ۱۴۴۵